

КРАТЪК КОМЕНТАР ОТНОСНО НЯКОИ СЛУЧАИ НА НЕНАКАЗУЕМОСТ

Петя Йосифова

главен асистент по наказателно право в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“, Юридически факултет, Катедра „Наказателноправни науки“

***Резюме:** Настоящата статия има за цел да анализира отделни случаи на ненаказуемост на деянието, предвидени в българското наказателно право. Обърнато е внимание на познатите в теорията класификации на общи и специални основания за ненаказуемост на деянието, като е направено разграничение на случаите на ненаказуемостта от други познати институти - освобождаване от наказателна отговорност и освобождаване от изтърпяване на наложеното наказание. В тази статия не са изследвани в цялост всички случаи на ненаказуемост, каквато задача ще бъде осъществена в отделно изследване на автора.*

***Ключови думи:** ненаказуемост, освобождаване от наказателна отговорност, да не се наказе, престъпление*

A BRIEF COMMENT ON SOME CASES OF IMPUNITY

Petya Yosifova

Chief Assistant in Criminal Law at Plovdiv University „Paisii Hilendarski“,
Faculty of Law, Department of Criminal Law

***Summary :** This article aims to analyze individual cases of impunity for the act provided for in Bulgarian criminal law. Attention is paid to the classifications of general and special grounds for impunity known in theory, distinguishing the cases of impunity from other known institutions - release from criminal liability and*

release from serving the sentence. This article does not fully examine all cases of impunity, which task will be performed in a separate study of the author.

Key words: *impunity, release from criminal liability, not to be punished, crime*

1. Несъмнено едно от най-големите достойнства на Българския наказателен закон е обстоятелството, че същият винаги е съдържал легална дефиниция на понятието престъпление. Неговото съдържание се е изменяло съществено през съответните исторически етапи до сегашната законова формулировка, закрепена в разпоредбата на чл. 9, ал. 1 НК, чийто текст гласи: „престъплението е това общественоопасно деяние (действие или бездействие), което е извършено виновно и е обявено от закона за наказуемо“. Законодателят е предвидил обстоятелства, които изключват един или няколко родови белези на престъпното деяние, поради което последното не може да се подведе под нормата на чл. 9, ал. 1 НК. Такива са например неизбежната отбрана (чл. 12 НК); крайната необходимост (чл. 13 НК); фактическата грешка (чл. 14 НК); случайното деяние (чл. 15) НК и др., които се отнасят до обществената опасност и вината на деянието.

В същото време в редица разпоредби на НК законодателят си служи с изразите: „деецът не се наказва“; „не се налага наказание“; „виновният не се наказва“ и т.н. (чл. 18, ал. 3 НК; чл. 22, ал. 1 НК; чл. 183, ал. 3 НК; 292 НК; чл. 323, ал. 3 НК; чл. и т.н), които поставят въпроса за съотношението им. Очевидно НК е непоследователен при използването на изразните средства и смесва понятия като „отпадане на наказуемостта на деянието“; „отпадане наказуемостта на дееца“ и „освобождаване от наказателна отговорност“.

В правната доктрина широко е застъпено становището, че изброените по – горе разпоредби изключват наказуемостта на деянието и то не следва да

се третира като престъпление, поради което не се стига до реализиране на наказателна отговорност на дееца¹.

2. Обстоятелствата, изключващи наказуемостта се дефинират като факти от действителността, при наличието на които законът предвижда да отпадне наказуемостта на деянието, което поначало е престъпно². Те са систематизирани в две основни категории: общи и специфични, тъй като първите са поместени в Общата част на НК, а последните са свързани с особености на престъпни състави, уредени в Особената част на кодекса³. Към общите се отнасят: превишаване на пределите на неизбежната отбрана при уплахата или смущение (чл. 12, ал. 4 НК); доброволния отказ от приготвянето (чл.17, ал.3 НК) и от опита (чл.18,ал. 3 НК), включително и отказа от съучастие (чл.22, ал. 1 НК). Специфични обстоятелства са например: изпълнението на решение по 182, ал. 3 НК; неплащането на дължима издръжка (чл. 183, ал. 3 НК); противозаконното влизане в страната, за да ползва деецът правото на убежище (чл. 279, ал. 5 НК); отричане от лъжесвидетелстване (чл. 292, ал. 1, т. 1 и т.2 НК); даване на подкуп от изнуденото лице (чл. 306, б. „б“ НК); даване или получаване на подкуп от провокираното лице (чл. 307,ал. 2 НК); отказ от самоуправство (чл. 323, ал. 3 НК); незабавно загасяване на пожар (чл. 323, ал. 3 НК) и др.

Една малко по-различна гледна точка относно сочените законови хипотези излага професор Д. Михайлов. Според него, в тези случаи, наказуемостта на деянието нито се погасява, нито отпада, поради което същото следва да се третира като престъпление. Сочи се, че ненаказуемостта се отнася до дееца и извършеното от него е престъпление, а деецът следва да

¹ Ненов, Ив. Наказателно право на Република България. Обща част, книга втора, С., 1992, 138–140; Стойнов, Ал. Наказателно право на РБ. Обща част. С., 244–246.

² Стойнов, Ал. Наказателно право на РБ. Обща част. С., 244.

³ Виж пак там с. 246.

се освободи от наказание. Подобно твърдение никак не е лишено от логични аргументи. В подкрепа на тази теза се подчертава, че ако наказуемостта не се запази, то щом деецът реши да изпадне в такова състояние или да осъществи такова поведение, което съгласно закона ще бъде свободен от наказание, то тогава законодателят би третираше приготвянето, опита и т.н. за позволена дейност. Същевременно се обръща внимание, че ако отпадането на наказуемостта се отнася до деянието, а не до дееца, то на практика законодателят би легализирал всички онези престъпления, с които се създава опасност за увреждане на обществените отношения или ценности, щом деецът е извършил последваща дейност за отстраняване или ограничаване на материалното увреждане на съответните обекти⁴. Най-сетне, авторът сочи, че присъдата, с която подсъдимият ще бъде признат за виновен в извършване на престъпление, но освободен от наказание, ще заема междинно положение между оправдателна и осъдителна присъда, тъй като подсъдимият се счита за неосъждан⁵. Касае се за трети вид присъда – освободителна, като се подчертава, че този термин следва да се използва условно, но не е по-малко удачен и законен от наименованието на другите два вида присъди – оправдателна и осъдителна. Именно в този смисъл се изтъква, че в случаите на чл. 183, ал. 3 НК и чл. 323, ал. 3 НК са разпоредби, които не могат да се прилагат отново, щом веднъж вече са ползвани от дееца.

3. В решение 664-72- II (Сб., с. 77-78) се сочи, че когато деецът е признат за виновен и е освободен от наказание на основание чл. 183, ал. 3 НК, но отново осъществи същото деяние, то последното не може да се счита за повторно извършено престъпление. Това е така, защото престъплението ще е

⁴ Михайлов, Д. Проблеми на наказателното право, Обща част. С., 2007, с.949. Повече за видовете присъди вж Хаджийска, А. Съдебните актове в наказателния процес. Сиела, София, 2019.

⁵ Михайлов, Д., цит. съч., с. 954.

извършено повторно, само ако деецът вече е бил осъден с влязла в сила присъда за друго такова престъпление. Доводът, въз основа на който професор Михайлов основава извода си, че деянието запазва своя престъпен характер и че „не се налага наказание“ на дееца се основава на обстоятелството, че в такъв случай не би могло да се откаже и повторното прилагане на същата разпоредба. Логично звучи на пръв прочит едно такова твърдение. Но ако се задълбочим в анализа на мотивите на цитираното по-горе съдебно решение, следва да приемем, че тази норма има по-специфичен характер и веднъж извършено разглежданото деяние, при съответното поведение на дееца след осъществяването му няма да се третира като престъпление. Деецът няма да се счита за осъждан, защото няма да е осъществил изобщо престъпление по смисъла на чл. 9, ал.1 НК. Но едно е сигурно, че при извършването на същото деяние разпоредбата на чл. 183, ал. 3 НК не би могла да се ползва отново, тъй като законодателят изрично е забранил последващото ѝ прилагане.

4. Въпреки изложените аргументи, в настоящата статия застъпвам становището, че по – правилна е тезата, с която се обосновава, че обстоятелствата, при които „деецът не се наказва“, са именно тези факти, предвидено в нормите на НК, чиито правен ефект се проявява в отпадане на наказуемостта на деянието като негово основно обективно юридическо качество. В резултат на това същото не следва да се третира като престъпление. Следва да се отбележи, че съдебната практика на Върховния съд не веднъж обръща внимание, че при постановяване на присъди в отделните хипотези на ненаказуемост, съдът признава подсъдимия за виновен в извършване на съответно престъпление и на основание на закона го освобождава от наказание или не го наказва. Както отбелязва и академик Стефан Павлов „констатациите за виновност не означават още осъждане.

Следователно не може да се счита осъден онзи, който не е наказан. Осъждането включва винаги определено наказание. Няма и не може да има осъждане, без да съществува наказателна отговорност и без да е наложено наказание. Съдът признава подсъдимия за виновен (констатира виновността) и го „осъжда“ да изтърпи определено наказание⁶. В тази насока е и изричната разпоредба на чл. 304 НПК, съгласно която, съдът признава подсъдимия за невинен, когато не се установи, че деянието е извършено, че е извършено от подсъдимия или че е извършено от него виновно, както и когато деянието не съставлява престъпление.

От посочените дотук примери ясно личи, че деецът е извършил едно виновно, общественоопасно деяние, което обаче не е наказуемо. Поради тази причина именно, когато се решават основните за наказателното производство въпроси - за виновността и отговорността на дееца, съдът в своя краен съдебен акт следва да постанови, че признава конкретни подсъдим за виновен, но няма да приложи предвиденото в закона за извършеното от него престъпно деяние наказание по силата на закона. С този съдебен акт съдът приема, че извършеното от дееца деяние не се третира като престъпление, а самият деец се счита за неосъждан⁷.

За пълнота на изследването са разгледани и някои от общите обстоятелства, при които „деецът не се наказва“, като още веднъж е подчертано, че те се отнасят единствено до ненаказуемостта на деянието. Така

⁶ Павлов, Ст., Общественото поръчителство за поправка и превъзпитаване на виновния. С., 1969, с. 144.

⁷ Хаджийска, А. Законосъобразност и обосноваост на съдебния акт в наказателния процес. – В: Научни трудове на Института за държавата и правото. БАН. Том XIV. София, 2016, с. 207 – 214.; Хаджийска, А. Ролята на съдебните актове в превенцията на престъпността – В: Ролята на криминологията и сродните ѝ науки в противодействието на престъпността, Печатна база при Русенски университет „Ангел Кънчев“, Русе, 2018, ISBN: 978-619-207-150-9, с. 104-111; Повече за правната сила на съдебните актове също вж: Хаджийска, А. За правната сила на съдебните актове. В: Научни трудове на Института за държавата и правото. БАН. Том XV. София, 2017, с. 224-230;

например в разпоредбата на чл. 18, ал. 3 НК се очертават законовите предпоставки, при наличието на които деянието на дееца няма да съставлява престъпление. Цитираната норма очертава самоволния отказ от довършване на престъплението. Законодателят е определил тази хипотеза като случай на ненаказуемост на деянието. В зависимост от това дали се касае за довършен или недовършен опит, въпросът за самоволния отказ се решава различно въпросът. При недовършения опит е достатъчно деецът да преустанови по-нататъшното изпълнение на деянието или по-скоро да осъществи само отделни негови елементи, но без да е довършил изцяло изпълнителното деяние. Не така стои въпросът при довършения опит. При него деецът преди всичко трябва да предприеме активни действия, насочени към предотвратяване на престъпните последици. В последната хипотеза съдебната практика на Върховния съд е константна, че необходимите предпоставки за отпадане на наказуемостта на дееца при самоволен отказ, в резултат на което деецът не се наказва (аргумент от чл. 18, ал. 3, буква „б“ НК) са две. За да е налице едната предпоставка е необходимо деецът обективно да е допринесъл за предотвратяване на настъпването на престъпните последици. Втората предпоставка е изискването деецът по собствена подбуда да е предприел активни действия, с които да цели предотвратяване на настъпване на общественноопасните последици. Отказът по „собствена подбуда“ ще е налице когато деецът обективира едно ново решение, противоположно на първоначално взетото решение за извършване на престъпното деяние. За да е налице самоволност на отказа, следва деецът да се е отказал по собствена подбуда от довършване на престъплението и да е направил всичко възможно, за да не настъпи престъпния резултат.

Само тогава се приема, че недовършеността на деянието, респективно ненастъпване на общественноопасните последици се дължи на различно по

съдържателен характер решение от първоначално взетото. В съдебната практика се приема, че това решение за самоволен отказ трябва да е взето доброволно и окончателно, т. е. деецът да се е отказал да довърши престъплението не поради друго, а поради мотиви и съображения, зависещи от неговата воля, след обсъждането им за и против досежно довършването или не първоначално намисленото престъпление⁸. Поради това няма да има самоволен отказ, когато деецът е бил принуден от обстоятелствата да се откаже от довършване на престъплението или когато само отложи довършването на престъплението, а също и когато отказът се прави не поради такива причини и съображения, а поради страх от разкриване на престъплението, наказателно преследване, малтретиране или други причини, изключващи проява на собствена подбуда, не са налице условията на чл. 18, ал. 3 НК за освобождаване дееца от наказание⁹. В случай, че въпреки активните действия на дееца насочени към предотвратяване настъпването на престъпния резултат, то той ще носи отговорност, а действията му могат да се ценят като смекчаващо обстоятелство при индивидуализацията на наказанието.

5. Съществено практическо значение за съставомерността на деянието и неговата наказуемост има и въпросът относно годността на опита от гледна точка на използвани средства и обект на посегателство. Деянието няма да е общественоопасно и няма да доведе до ангажиране на наказателната отговорност на извършителя, само когато е извършено с абсолютно негодно средство. Под „негоден опит“ следва да се разбира този опит, при който деецът използва такова средство на престъплението, което въобще не е годно да създаде каквато и да е реална опасност от причиняване на съставомерния резултат,

⁸ Вж. Р-1092 – 65-I (Сб., с. 19); Р- 133-83-I- 62;

⁹ Вж. Р- 617-75-II.

поради което в действителността ще липсва реално застрашаване на обекта на посегателство. Ненаказуем се явява само „абсолютно негодният опит“.

Законодателят е предвидил ненаказуемост на деянието при две от основните форми на съучастието. Съгласно текста на чл. 22, ал. 1 НК, „подбудителят и помагачът не се наказват, ако по собствена подбуда се откажат от по-нататъшно участие и попречат да се извърши деянието или предотвратят настъпването на престъпните последици“. Подбудителят и помагачът не участват в изпълнението на престъплението, но те вече може да са осъществили съучастническо си деяние. За да е налице отказ от съучастие е необходимо подбудителят или помагачът да променят първоначалното намерение за по-нататъшното участие в престъплението по собствена подбуда – доброволно и окончателно. Всъщност отказът може да бъде направен преди да започне изпълнението или след неговото начало, но преди довършване на престъплението. От обективна страна подбудителят или помагачът трябва да са имали обективна възможност да оставят извършителя да започне да осъществява елементи от изпълнителното деяние или да осъществи изцяло последното, включително престъпните последици да настъпят. От субективна страна те следва да са съзнавали тази възможност и въпреки това да не са попречили на извършване на деянието и/ или предотвратяване на общественоопасните последици. Доколкото се касае за доброволен отказ от извършителство и съизвършителство, то такъв е възможен само ако престъплението не е довършено, като тук се прилагат правилата за отказ от опит, които бяха разгледани по-горе. Самоволният отказ от съучастие е лично изключващо наказуемостта на деянието основание, поради което то ползва само онзи съучастник, по отношение на когото то съществува. За уточнение следва да се посочи, че за подбудителя към лъжесвидетелстване не се предвижда да отпадне наказуемостта, дори и

подбуденият да не е извършил престъплението. В този случай подбудителят ще отговаря за престъпление по чл.293 НК. Това е така, защото със самото подбуждане се осъществява този престъпен състав. Отговорността на подбудителя ще отпадне само при условията на чл.22, ал.1 НК - когато по собствена подбуда се откаже от по-нататъшно участие и попречи да се извърши деянието или предотврати настъпването на престъпните последици.

Основания за отпадане на наказуемостта за всички форми на лъжесвидетелстване са очертани в разпоредбата на чл.292, ал. 1, т. 1 и т. 2 НК. Тук следва да се има предвид, че към момента на осъществяване на изпълнителното деяние от страна на дееца извършеното от него не е било престъпление, когато лицето би обвинило себе си в престъпление, ако каже истината. Втората хипотеза, която може да бъде очертана е когато, към момента на извършване на инкриминираното деяние, то е представлявало престъпление, но в следствие неговата наказуемост отпада в резултата на предприети от дееца последващи действия, отчетени от законодателя. Касае се за хипотези, при които деецът се отрича пред надлежен орган от своето лъжесвидетелстване, превод или тълкуване или от експертното заключение до влизане в сила на окончателния акт по съответното наказателно производство, с което се поставя краят му или преди да бъде възбудено наказателно преследване срещу него.

С оглед на изложеното с категоричност може да се подчертае, че при разглежданите примери несъмнено личи насоката на законодателната концепция - мотивиране на дееца да преосмисли престъпното си поведение, като му се дава възможност да избегне наказателната отговорност, защото липсва едно от основните свойства на извършеното деяние - наказуемостта. Това негово обективно юридическо качество, неразривно свързано с противоправността, е израз на определена степен на обществена опасност на

даден вид деяние. То съществува винаги обективно и без оглед на това дали деецът извършил деянието съзнава, че за осъществяването му се предвижда наказание. Ето защо и категориите „наказуемост“ и „наказание“ са различни по своя смисъл и не бива да се смесват. Наказанието е предвидена в закона мярка на държавна принуда. За разлика от наказуемостта, то може да бъде различно по вид и да се определя в различни граници и поради това наказанието не влияе на наказуемостта, която не може да има количествено измерване.

Необходимо е да се прави разграничение между обстоятелствата, изключващи наказуемостта и някои отделни институти на НК, които се отнасят до „освобождаването на дееца от наказателна отговорност с налагане на административно наказание“, до „погасяване на изпълнението на наказанието“ и до приложението на „освобождаването от изтърпяване на наложено наказание“.

Както вече се посочи, при различните случаи на ненаказуемост, деянието не притежава едно от изискуемите свойства на престъплението, поради което то не е престъпно. За разлика от тях при освобождаването на дееца от наказателна отговорност с налагане на административно наказание, при определените в закона условия (чл. 78а НК; чл. 61 НК), деянието запазва своя престъпен характер. Според константната съдебна практика, когато се прилага ненаказуемостта от съда, деецът се признава за виновен и едва след това се решава въпроса за неговото наказване. В хипотезата на освобождаване от наказателна отговорност, на дееца не се налага предвиденото в закона наказание за съответното престъпление, тъй като се освобождава от наказателна отговорност, т.е. последната не се реализира, като при наличието на предвидените в закона предпоставки, му се налага административно наказание глоба. Деецът не се счита за осъждан. На практика приложението

на чл. 78а НК спрямо едно лице се отразява в справката му за съдимост, но то продължава да се счита за неосъждано. Това отразяване се налага с оглед разпоредбата на чл. 78а, ал. 1, б. „б“, пр. 2 НК, която предвижда еднократно приложение на разглежданата законова привилегия. Съгласно Постановление № 7 от 04.11.1985 г. по н.д. № 4/1985 г на пленума на Върховния съд: „ по отношение на лицата, които са освободени от наказателна отговорност по Глава осма от НК, разпоредбите на чл. 85 и сл. НК, предвиждащи реабилитация, не се прилагат, защото те не се считат за осъждани. Тези лица обаче не могат да бъдат поставени в по- тежко положение от лицата осъдени на глоба по НК. Затова и лицето, което е освободено от наказателна отговорност, може повторно да бъде освободено от наказателна отговорност по чл. 78а НК, ако е изтекла една година от наложената мярка за обществено въздействие или глоба. И тук трябва да се приложи срокът по чл. 86, ал. 1, т. 3 НК“.

Всъщност най-съществената разлика между обстоятелствата, при който „деецът не се наказва“, поради това че отпада наказуемостта на деянието и „освобождаването на дееца от наказателна отговорност с налагането на административно наказание“ се свежда до това, че в първата хипотеза **отсъства** едно от основните качества на деянието, за да бъде то определяно като престъпление, а при втората – извършеното от дееца се третира като престъпление по смисъла на чл. 9, ал. 1 НК, но **една отговорност се заменя с друга – наказателната с административна отговорност**. И докато в първия случай съвсем естествено деецът не се счита за осъден, тъй като извършеното от него не е престъпление, то при втория също не се смята за осъден, но причината е, че не се е реализирала наказателната отговорност, поради ниската степен на обществената опасност на конкретно извършеното престъпление и липсата на необходимост от използване на наказателна репресия, тъй като се ангажира административната отговорност на дееца.

6. Интерес представлява и още едно отграничени – това между обстоятелствата, при които „деецът не се наказва“ заради отпадане на наказуемостта и основанията, при които деецът се освобождава от изтърпяване на вече наложено и конкретно определено по вид и размер наказание за извършено престъпление. При основанията, при които деецът се освобождава от изтърпяване на наложеното наказание се касае за пълен или частичен отказ на държавата да изпълни конкретно наложено наказание (условното осъждане и предсрочното освобождаване от изтърпяване на наложено наказание). Същественото в тази хипотеза е, че държавата като страна в наказателното правоотношение, възникнало по повод конкретно извършеното престъпление, е упражнила правото си да осъди дееца вече, но отказва да изпълни така определеното му от съда наказание, без да се отказва от правото си да го третира като осъждан. Налице е отказ от изпълнение на наказанието. Сходно е и положението при погасяване на възможността на държавата да изпълни наложеното спрямо дееца, за извършено от него престъпление, наказание, поради настъпване на предвидените в закона факти-при смърт на дееца; когато е изтекла предвидената от закона давност и поради амнистия (чл. 79, ал. 1 НК).

В последният случай правото на държавата се погасява след изтичане на определен в закона срок. Този срок се явява по силата на закона и отрицателна предпоставка държавата да пристъпи към изпълнение на едно иначе конкретно определено наказание. Характерното в този случай е, че деецът също се счита за осъждан, като държавата е загубила единствено възможността да реализира наказанието спрямо дееца.

Използвана литература:

Ненов, Ив. Наказателно право на Република България. Обща част, книга втора, С., 1992.

Стойнов, Ал. Наказателно право на РБ. Обща част. Сиела, София, 2006.

Павлов, Ст., Общественото поръчителство за поправяне и превъзпитаване на виновния. С., 1969.

Хаджийска, А. Съдебните актове в наказателния процес. Сиела, С., 2019.

Хаджийска, А. Законосъобразност и обоснованост на съдебния акт в наказателния процес. – В: Научни трудове на Института за държавата и правото. БАН. Том XIV. София, 2016. с 207 – 214.;

Хаджийска, А. Ролята на съдебните актове в превенцията на престъпността – В: Ролята на криминологията и сродните ѝ науки в противодействието на престъпността, Печатна база при Русенски университет „Ангел Кънчев“, Русе, 2018, ISBN: 978-619-207-150-9, с. 104-111;

Хаджийска, А. За правната сила на съдебните актове. В: Научни трудове на Института за държавата и правото. БАН. Том XV. София, 2017, с. 224-230;